

Jerzy Parkitny

WPLYW LEŚNEGO PASA OCHRONNEGO GCP NA PCPRAWĘ ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO

Najbardziej uprzemysłowiony i zurbanizowany region kraju, jakim jest województwo katowickie, a szczególnie Górnośląski Okręg Przemysłowy, w zasadniczy sposób oddziałuje na stan i funkcjonowanie zasobów przyrody. Okręg ten wynoszący 790 km^2 tj. 8,3% pow. województwa jest największym skupiskiem ludności i przemysłu w Polsce, a zarazem jednym z największych tego rodzaju w Europie. Nie znajdujemy tu w ogóle tradycyjnych wsi: są tylko skupiska miejskie o zagęszczeniu przekraczającym wielokrotnie tak przeciętne wojewódzkie jak i krajowe (średnio 2.200 M/m^2 , a miejscami ponad 5.000 M/km^2). Mieszka tu 1,74 mil. ludności co stanowi blisko 50% mieszkańców województwa.

Na obszarze tym zgrupowane są największe skupiska przemysłowe stanowiące 72% przemysłu województwa.

Górnośląski Okręg Przemysłowy oraz pozostałe rejony województwa są i pozostaną terenem intensywnego rozwoju produkcji przemysłowej i dalszej jego urbanizacji. Są to kierunki i tendencje jak najbardziej słuszne i oczywiste. Niemniej jednak procesom tym towarzyszą powszechnie znane ujemne skutki degradacji środowiska przyrodniczego. Wyrażają się one zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego pyłami, dymami, gazami spalinowymi, deformacją powierzchni łącznie z zakłóceniem stosunków wodnych oraz zanieczyszczeniem wód otwartych ściekami przemysłowymi.

Zanieczyszczone powietrze atmosferyczne "wyziewami" fabrycznymi w postaci różnego rodzaju substancji i związków chemicznych staje się uciążliwe dla zdrowia człowieka, a wręcz niebezpieczne dla jego życia jak i całego świata roślinnego i zwierzęcego.

Podobnie ścieki przemysłowe i komunalne powodują zamieranie życia biologicznego naszych rzek. Coraz bardziej trudnym problemem staje się także hałas, który nie tylko wpływa niekorzystnie na doznania ludzkie, ale również wywiera szkodliwe skutki na usposobienie i układ psychiczny człowieka.

Problemy te, wynikające z rozwoju przemysłu tak szczególnie w naszym województwie jak i już w szeregu innych województwach, nabierają charakteru ogólnokrajowego. W wysoko uprzemysłowionych rejonach świata sprawy te znalazły się w centrum uwagi narodów i rządów wielu krajów. Przykładem tego są przygotowania do Konferencji ONZ, która ma odbyć się w Sztokholmie w 1972 r. na temat realizacji międzynarodowego programu "Człowiek i środc-

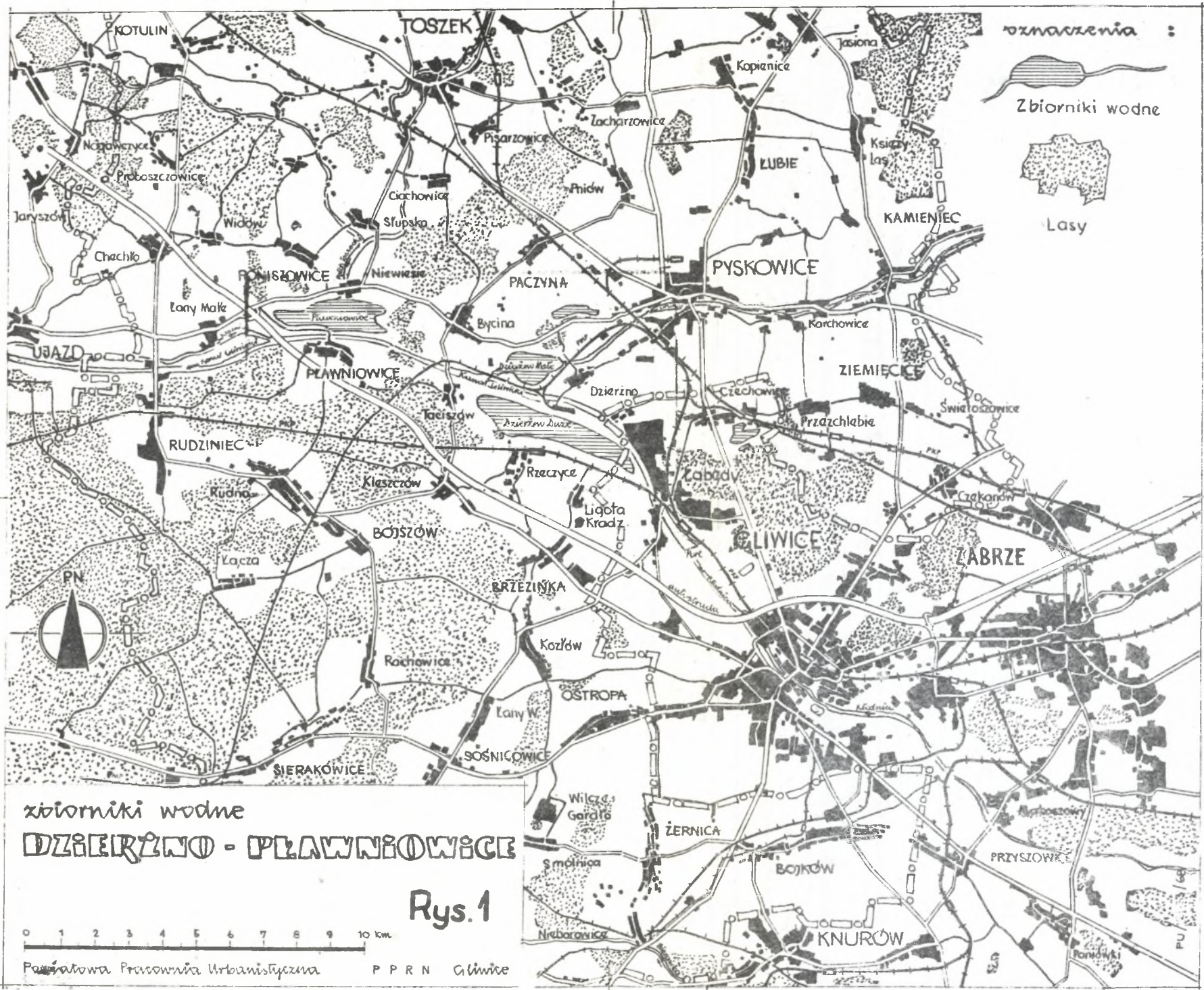
wisko¹⁾. O randze, jaką nadano temu problemowi, świadczy powołanie w 1970 r. Polskiego Komitetu Ochrony Środowiska Człowieka jako organu rządowego.

W minionym 25-leciu w województwie katowickim w trosce o ochronę środowiska przyrodniczego i polepszenia warunków bytowania mieszkańców podjęto szereg decyzji z jednej strony natury technicznej, zmierzających do ograniczenia emisji szkodliwych gazów i pyłów poprzez modernizację procesów technologicznych, stosowanie urządzeń gazo- i pyłochłonnnych, elektryfikację kolei, zamknięcie obiegu wody w zakładach przemysłowych, stosowanie oczyszczania ścieków przemysłowych i inne.

Natomiast, ze strony naturalnej odporności i regeneracji środowiska przyrodniczego podjęto decyzje zwiększania obszarów zieleni wysokiej drogą zakładania nowych terenów zielonych, poprzez zalesienia i zadrzewienia, rekultywacje terenów przemysłowych oraz przebudowę drzewostanów. Równolegle placówki naukowo-badawcze województwa, a w tym z terenu Gliwic (Politechnika, Hydrosan, Instytut Metal. Żelaza i inne), zapoczątkowały prace, zmierzające do określania wpływu przemysłu na środowisko przyrodnicze oraz wskazania kierunków naprawy i zapobiegania szkodom przemysłowym. W założonym problemie ochrony środowiska przyrodniczego, będącym jednym z najważniejszych zagadnień społeczno-gospodarczych Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, wypukła się szczególnie znaczenie lasów jako istotnego i zasadniczego elementu poprawy warunków klimatycznych i zdrowotnych na tym obszarze.

Okręg ten otoczony jest stosunkowo dużą powierzchnią leśną, wynoszącą w odniesieniu do całego województwa 283,583 ha; stanowi to 30,2% lasistości województwa (rys. 1). Mimo tak wysokiego zalesienia, jednego z największych w kraju, stopień zaludnienia okręgu przemysłowego sprawia, że na jednego mieszkańca Śląska, przypada zaledwie 0,08 ha powierzchni leśnej przy średniej krajowej 0,26 ha. Spadek powierzchni leśnej, a przede wszystkim obszarów pokrytych lasami (drzewostany) - następował od zarania rozwoju cywilizacji. Jak określają dane historyczne jeszcze przed około 200 laty zalesienie ziemi śląskich wynosiło blisko 50%. Gdy więc dziś spojrzymy na tę sytuację staje się ona coraz bardziej alarmująca. Tym bardziej zważywszy to, że obszar lasów i stan zadrzewienia w poszczególnych miastach województwa jest bardzo różny. W powiatach i miastach, gdzie nie występuje przemysł lub w niewielkim stopniu, lasistość jest wysoka, przekraczająca daleko średnią wojewódzką, np. lublinieckie ponad 50%, Kłobuckie 30%. Podczas gdy miasta Zabrze, Gliwice, Chorzów, Sosnowiec, Czeladź, wykazują lasistość w granicach 0,2 - 19,5% (m. Gliwice 14%^{x)}). Natomiast miasta: Będzin, Siemianowice i Świętochłowice w obrębie swych granic administracyjnych oprócz parków i zieleńców nie posiadają w ogóle żadnych terenów leśnych.

^{x)} - z Łabędami - 800 ha lasu.

W samym Górnośląskim Okręgu Przemysłowym lasistość aktualnie wynosi równo 17% i to przede wszystkim na obrzeżach. Są to lasy o zupełnie zachwianej równowadze biologicznej i nie spełniają dla siebie wyznaczonej funkcji w środowisku przyrodniczym. W obecnej chwili prawie jedna trzecia lasów Śląska - to tak zwane drzewostany negatywne, nie przedstawiające wartości hodowlanej i technicznej, wyłączonej z gospodarki produkcyjnej. W swej strukturze stanowią 85% iglastych - sosna i świerk, najmniej odporne na ujemne oddziaływanie przemysłu.

Według rejonizacji przyrodniczo-leśnej lasy województwa katowickiego położone są w trzech krainach spośród 8 w Polsce i pięciu wyodrębnionych w nich dzielnicach. Według kolejnej numeracji V-ta "Śląska" kraina wyodrębnienia sześć dzielnic przyrodniczo-leśnych. Krainy i dzielnice przyrodniczo-leśne, wg prof. Mroczkiewicza, nie pokrywają się z granicami administracyjnymi województw.

Przedmiotem niniejszego opracowania będą dzielnice 4, 5 i 6, których opis przedstawiony zostanie w dalszych rozważaniach (rys. 1). W celu dalszego przeciwdziałania niekorzystnym wpływom przemysłu na środowisko przyrodnicze, eliminowania wielokrotnych sprzeczności, jakie niesie z sobą dalszy rozwój przemysłu, dla stwarzania coraz lepszych warunków pracy, wypoczynku i zdrowia człowieka, powzięta została decyzja o utworzeniu Leśnego Pasa Ochronnego na obrzeżu GOP - Uchwałą KERM - nr 196/68 z dnia 27.VI.1968 r. Kierunki i zadania realizacji ww. Uchwały zostały określone na sesji WRN - 29 listopada 1968 r., na której powołano Komitet d/s Zagospodarowania Leśnego Pasa Ochronnego. Na szczeblach powiatów i miast powołano decyzją WRN - odpowiednio Terenowe Komitety dla inicjowania i właściwego zagospodarowania LPO.

Łączna powierzchnia Leśnego Pasa Ochronnego w okresie I etapu zamyka się obszarem 82.000 ha, z czego przypada na lasy 28.950 ha - pozostałe, to wody, pola, łąki itp. W planie perspektywicznym przewiduje się zwiększenie LPO do pow. 50.000 ha.

Od strony wypoczynkowo-zdrowotnej przewiduje się w I etapie, tj. do 1980 r. zorganizowanie i wybudowanie 41 ośrodków rekreacyjnych, a do roku 1985 - dalszy wzrost do 100.

Prace w Leśnym Pasie Ochronnym prowadzone są w trzech zasadniczych kierunkach:

- 1) Przywrócenie naturalnych stosunków w lasach otaczających GOP. W ramach tego kierunku ciężar prac spoczywa na państwowej służbie leśnej, tj. Okręgowym Zarządzie Lasów Państwowych i nadleśnictwach, które zostały włączone w I etapie do LPO, a mianowicie: Gołonóg, Imielin, Muroki, Pańewnik, Świerklaniec i Wieszowa jako leżące bezpośrednio w V krainie

przyrodniczo-leśnej i w zasięgu V dzielnicy Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego^{x)}.

Do roku 1980 przewiduje się:

- przebudowę 12 tys. ha lasów z drzewostanów iglastych na liściaste - gatunki odporne na zanieczyszczenie powietrza,
- zabezpieczenie odpowiedniego zaplecza szkółek leśnych,
- wykonanie melioracji wodnych i regulacji śluz wodnych na powierzchni około 15 tys. ha,
- budowa i remont dróg leśnych,
- wykonanie prac ochronnych i pielęgnacyjnych na powierzchni ponad 36 tys. ha.

Ten kierunek działania jest najważniejszy z punktu widzenia klimatyczno-biologicznej funkcji Leśnego Pasa Ochronnego. Obejmuje obszar lasów ponad 30 tys. ha specjalnymi zabiegami gospodarczo-ochronnymi wraz z zakładaniem nowych zalesień i zadrzewień na znacznych obszarach pozbawionych wysokiej zieleni - gatunkami lasotwórczymi bardziej odpornymi na zanieczyszczony klimat, o większych zdolnościach oczyszczania atmosfery. Kompleksy te powinny w znacznym stopniu przyczynić się do poprawy klimatu w kotlinie, w jakiej jest położony GOP.

- 2) Następnym kierunkiem działania jest przygotowanie właściwej rejonizacji w LPO terenów wypoczynkowych. Chodzi o to, aby Leśny Pas Ochronny był dla mieszkańców najbliższym miejscem wypoczynku po pracy. Wszystkie ośrodki wypoczynkowe w LPO nie mogą ujemnie wpływać na zasoby przyrody, wprost przeciwnie, muszą za sobą pociągać wzbogacanie jej poprzez m. innymi upiększanie terenów wokół obiektów wszelką roślinnością.

Ośrodki muszą mieć powszechną dostępność dla wszystkich, oznacza to, że nie mogą być odgradzane, dzielone.

- 3) Wreszcie ostatnie zagadnienie związane z zagospodarowaniem LPO - to właściwe rozwiązanie połączeń komunikacyjnych do poszczególnych ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych. Przechodząc do omówienia zagadnień powiatu i miasta Gliwice w zakresie Leśnego Pasa Ochronnego nie bez znaczenia będzie przedstawienie niektórych danych charakteryzujących ziemię gliwicką.

Powiat i miasto zajmują w swych granicach administracyjnych ogólny obszar 80.316 ha, z czego przypada na użytki rolne 48.183 ha, a na lasy 22.807 ha (w tym lasy państwowe 21.300 ha). Gospodarka w lasach prowadzona jest przez trzy nadleśnictwa: Pławniowice, Rachowice i Toszek, położo-

^{x)} Uchwała WRN z 29 listopada 1968 r. zezwala w ramach Terenowych Komitetów LPO na ustalanie - włączanie określonych obszarów danego terenu do LPO.

ne w kotlinie Opolskiej, IV dzielnicy przyrodniczo-leśnej oraz częściowo nadleśnictwa: Wieszowa i Knurów w bezpośrednim zasięgu V dzielnicy Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego i nadleśnictwo Rudy Raciborskie w VI dzielnicy Kędzierzyńsko-Rybnickiej.

Ludność miasta wynosi 168.600, co stanowi 1.853 M/km² (pow. 91 km²). Powiat liczy mieszkańców 91.500 i podzielony jest na 21 jednostek administracyjnych, w tym 2 miasta i 1 osiedle, 18 gromad, w skład których wchodzi 74 wsi.

Ukształtowanie terenu prawie równe, wysokość nad poziom morza waha się od 190 m w części zachodniej do 270 m w części północno-wschodniej.

Klimat obszaru charakteryzuje się średnią roczną temperaturą 8,4°C, ilością opadów od 700 - 750 mm. Opady przypadające na okres wegetacyjny wynoszą około 450 mm. Wiatry przeważają zachodnie, które wyrządzają z mniejszym lub większym nasileniem szkody w drzewostanach w postaci wywrotów i złomów.

Kłęski tego rodzaju wystąpiły ostatnio w latach 1964-65 - powodując straty w lasach nadleśnictw powiatu gliwickiego na łącznej powierzchni drzewostanów iglastych (głównie świerk) - 240 ha. Tego rodzaju kłęski elementarne sprzyjają rozwojowi szkodliwych owadów i grzybów, które w konsekwencji powodują dalsze osłabienie zdrowotności drzewostanów, wpływają hamująco na ich przyrost i zasobność. Lasy gliwickie jak zresztą na całym Śląsku cechuje przewaga gatunków iglastych, których udział wynosi 86% - pozostałe to liściaste: dąb, buk, olcha, brzoza, jesion i inne.

Tak monokulturowy skład gatunkowy lasów z dominantą sosny pospolitej i świerka sprawia, że ulegają one niekorzystnym wpływom przemysłu; od strony zachodniej zakładów chemicznych Kędzierzyn i Blachownia oraz skupisk przemysłowych m. Gliwice, Zabrze, Knurów - Szczygłowice.

Aczkolwiek szkodliwe oddziaływanie tych skupisk na lasy gliwickie nie jest tak znaczne jak na lasy w centrum przemysłowym, to jednak nie można problemu traktować jako nie występującego lub niezagrażającego naszym lasom. Przeciwnie więc należy wszystko czynić, by przeciwdziałać pogłębianiu się niekorzystnych wpływów zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego.

Obszar miasta wchodzący w skład zachodniej części Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego posiada wszystkie cechy charakteryzujące ten okręg. Przeprowadzone analizy wyników i wielkości emisji zakładów przemysłowych miasta wykazują, że sytuacja na odcinku zmniejszania emitowania zanieczyszczeń do atmosfery nie ulega zmianie. Wprawdzie średnie roczne opady pyłu, z ostatnich 3 lat nie przekraczają normy 250 t/km²/rok, to jednak średnie roczne dla poszczególnych dzielnic są o wiele wyższe - Śródmieście, Trynek, Sikornik, Łabędy. Również analizy pyłu zawieszonego wykazały wielkość - 0,281 mg/m³, podczas gdy norma wynosi 0,200 mg/m³. Na przestrzeni 3 lat wyraźnie wzrósł wskaźnik stężenia SO₂ z wartości 1,29 do 1,55 mg/100 cm². W tej sytuacji Gliwice zajmują 4 miejsce w tabeli najbardziej zanieczyszczonych miast GOP-u.

Odbiornikiem ścieków przemysłowych i gospodarzo-bytowych jest rzeka Kłodnica, przepływająca przez środek miasta. Odbiera ona ścieki z miast: Mikołów (częściowo), Katowice-Ligota, Ruda Śląska, Zabrze, Bytom i Gliwice. Stopień zanieczyszczenia wód rzeki Kłodnicy poważnie przekracza normy ustalone przepisami. Na stan ten składają się przede wszystkim braki i niedociągnięcia w gospodarce komunalnej i zakładach przemysłowych. Życie biologiczne wód tej rzeki w granicach Gliwic nie daje najmniejszych znaków istnienia.

Aby zapobiec tym niekorzystnym zjawiskom dla poprawy warunków środowiska przyrodniczego, powołany w kwietniu 1969 r. Terenowy Komitet d/s Zagospodarowania LPO-GOP rejonu gliwickiego wytyczył program zadań na najbliższe lata i perspektywę działania na przyszłość. W skład Komitetu weszło 100 przedstawicieli Rad Narodowych, instytucji, przedsiębiorstw i zakładów pracy.

Dla realizacji statutowej działalności wyłoniono 20 osobowe Prezydium, którego zadaniem jest koordynacja i kontrola realizacji prac 4 powołanych komisji problemowych:

- 1) Przygotowania budowy ośrodków rekreacyjnych,
- 2) Gospodarki wodno-ściekowej.
- 3) Zagospodarowania lasów i nieużytków poprzemysłowych, przebudowy drzewostanów,
- 4) Finansowych oraz 5 terenowych społecznych Komitetów Budowy:
  1. Parku Kultury i Wypoczynku
  2. Ośrodka Wypoczynku w Czechowicach
  3. " " w Kamieńcu
  4. " " w Dzierżnie
  5. " " w Pławniowicach.

Ogółem w zakres działania Terenowego Komitetu wchodzi budowa 6 ośrodków rekreacyjnych, gdyż na terenie Dzierżna występują dwa obiekty: Dzierżno Małe i Dzierżno Duże (Rzeczycy). Z 6 wymienionych ośrodków 2 są położone na terenie miasta; 4 na terenie powiatu.

Kierunki zagospodarowania LPO oraz realizacja ustalonych zadań na lata 1971-75 przedstawiają się następująco:

- Zespół 3 jezior gliwickich obejmuje: Dzierżno Małe i Duże oraz nowy obiekt Pławniowice, po zakończonej w 1970 r. eksploatacji kopalni piasku podsadzkowego. Powierzchnia lustra wody tych 3 jezior przy maksymalnym spiętrzeniu wyniesie około 1000 ha (Dzierżno Małe - 100 ha, Dzierżno Duże - 600-700 ha, Pławniowice 250 ha). Łączny obszar objęty zagospodarowaniem w ramach wymienionych jezior przewiduje powierzchnię ca 4000 ha. Powierzchnia 3000 ha poza akwenami przeznaczona jest na budowę ośrodków rekreacyjno-wypoczynkowych, budowę parków, wprowadzanie zadrzewień oraz pasów, tzn. zieleni wysokiej. Opracowanie koncepcji planu ogólnego zago-

spodarowania wymienionych jezior dokonano drogą ogólnopolskiego konkursu w roku 1970.

- Wszystkie dalsze ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe na terenie miasta i powiatu posiadają szeroko opracowane programy zagospodarowania ze szczególnym potraktowaniem wzbogacenia szaty roślinnej dla wydatnego zwiększenia stopnia zalesienia regionu.
- Dla wprowadzenia gatunków odpornych na wpływy przemysłu - prowadzona jest produkcja materiału sadzeniowego w Zakładach Szkółkarskich - Pyskowice Dzierżno, które na planowane zadania w naszym regionie LPO - pokrywać będą sukcesywnie potrzeby. Równolegle wszystkie nadleśnictwa rejonu gliwickiego mimo, że nie są w I etapie do 1975 r. objęte ścisłymi granicami LPO, zostały włączone do tej szerokiej akcji, na rzecz przebudowy drzewostanów.
- Wszelkie podmiejskie lasy, szlaki komunikacyjne, tereny rolnicze niewykorzystane oraz poprzemysłowe są objęte planami zadrzewień. Zakłada się, że do 1975 r. stan zadrzewień zwiększy swój zasięg dwukrotnie.
- Przeprowadzona w roku 1971 przez Rady Narodowe - Miasta i Powiatu - analiza wykorzystania terenów przez zakłady przemysłowe, które są w ich posiadaniu, wykazała 147 ha nieużytkowanej ziemi. W tej sytuacji każdy zakład dysponujący wolnym obszarem został zobowiązany w ramach własnych do zakładania parków, zadrzewień itp. - tworząc naturalną osłonę tzw. zielone płuca dla ludzi pracy.
- Problem, który stanowi poważne zagrożenie, to dalsze studia nad oczyszczeniem wód otwartych, przede wszystkim rzeki Kłodnicy i akwenu Rzeczyce, do które rzeka swe uciążliwe dla środowiska wody. Obiekt ten o powierzchni powyżej 600 ha, położony w malowniczym krajobrazie na północ od miasta Gliwice, obecnie spełnia tylko funkcję zbiornika retencyjnego dla żeglugi kanału gliwickiego. Wody jego poważnie zakłócają życie biologiczne otaczającego środowiska przyrodniczego. Terenowy Komitet LPO - problem ten postawił jako niezmiernie ważny dla rozpracowania w następnych etapach.
- Gdy chodzi o zbiornik Pławniowice, aktualnie prowadzone są prace rekultywacyjne nad jego formowaniem i przewiduje się, że wprowadzenie wód rzeki Dramy nastąpi pod koniec 1972 r. Obiekt ten będzie wykorzystany dla celów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz zasilających w wodę zakłady przemysłowe.

Reasumując przedstawioną sytuację - zamierzenia oraz rozpoczęte prace w ramach LPO przyniosą spodziewane rezultaty w regeneracji środowiska przyrodniczego, jego odporność na dalsze wpływy przemysłu, a w konsekwencji poprawę warunków klimatycznych dla zdrowia naszego społeczeństwa.

LITERATURA

- [1] Informator Wyd. Urb. i Arch. PWRN Nr 26-27, K-oe, lipiec 1968, czerwiec 1969.
- [2] Biuletyn Służby Sanitarnej-Epidemiologicznej. Wojew. Kat. - styczeń 1966 r.
- [3] LPO - Przebieg Realizacji Rekreacyjnego Zagospodarowania - 1971.
- [4] Zagosp. rekreacyjne LPO-GOP - Materiały z Konfer. zorganiz. przez Oddz. TUP w Katowicach w dniach 25-26.VI.1970 r. Zeszyt Nr 32, część II.
- [5] Zeszyt Nr 32, część I.
- [6] Zasady Hodowlane ML i PW 1969 r. wyd. III Rozszerzone.
- [7] Poradnik Leśnictwa - PWR i L - 1970 r.
- [8] Materiały z Sesji MRN - wrzesień 1970 r. dot. Ochrony wód i powietrza atmosferycznego.
- [9] Materiały z Sesji PRN - październik 1970 r. - LPO.

S t r e s z o z e n i e

Decyzja o utworzeniu Leśnego Pasa Ochronnego GOP w 1968 roku ma na celu polepszenie warunków zdrowotnych i stworzenie ośrodków rekreacyjnych.

W referacie przedstawiono kierunki zagospodarowania Leśnego Pasa Ochronnego w latach 1971-1975, między innymi dla zespołu jezior Małe i Duże Dzierzno oraz Pławnowice.

ВЛИЯНИЕ ЛЕСНОГО ПОЯСА ОХРАНЫ СИЛЕЗСКОГО ПРОМЫШЛЕННОГО ОКРУГА НА УЛУЧШЕНИЕ ПРИРОДНОЙ СРЕДЫ

R e z y m e

Постановление о создании лесного пояса охраны в 1968 году имело задачу улучшения санитарных условий и создания центров отдыха. В статье представлены направления для лесоустройства лесного пояса охраны в течении 1971-1975 года между прочим для водохранилищ Дзержно Малое и Дуже а также Плавновике.

THE INFLUENCE OF THE PROTECTIVE FOREST STRIPE
IN GOP ON THE IMPROVEMENT OF THE NATURAL ENVIRONMENT

S u m m a r y

The decision of the creation of the Protective Forest Stripe in Upper Silesian Industrial Region (GOP) in 1968 tends to improve the health conditions and invention of recreation centers.

The direction of introducing of the Protective Forest Stripe in the years 1971-1975, under other the complex of lakes: Small and Large Dzierżno and Pławniowice, have been presented.